مدیریت شهری
شماره ۵۶ پاییز ۹۸
No.56 Autumn 2019
۱۰۹-۱۲۴
زمان دریافت مقاله: ۱۳۹۸/۰۶/۱۱ زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۸/۰۸/۲۵

تحلیل نقش جذابیت و پویایی فضایی میدان در تبدیل آن به فضای جمعی شهری (مطالعه موردی میدان نقش‌جهان اصفهان و میدان آزادی تهران)

■ **محمدرضا بمانیان***، استاد گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران
■ **زهرا زارع**، کارشناسی ارشد معماری منظر، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران
■ **نگار دهقان**، کارشناسی ارشد معماری منظر، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران
■ **سمیه جمالیان**، دانشجوی دکتری معماری، دانشگاه آزاد شیراز، شیراز، ایران

چکیده

شهر به‌مثابه موجود زنده‌ای است که برای بقا به پویایی، سرزندگی و نشاط نیاز دارد. فضاهای شهری به میزان تعاملی که در آن‌ها جریان دارد در این بقا مؤثراند. وجود کیفیت مکان در ابعاد مختلف آن برای ایجاد این تعامل بسیار حیاتی است. در این پژوهش جذابیت و پویایی به‌عنوان مؤلفه اصلی کیفیت فضایی موردبررسی قرارگرفته و بر اساس شاخص‌های نظریه مکان پایدار به بررسی ابعاد کیفی مکان پرداخته است. در این تحقیق میدان‌های شهری موردبررسی خاص قرارگرفته است. در ابتدا با استفاده از روش توصیفی تحلیلی به معرفی کیفیت‌های فضایی از یک‌سو و شناسایی عوامل زمینه‌ساز موفقیت میدان‌ها شهری از سوی دیگر و نحوه ارتباط این دو با یکدیگر موردبررسی و تحلیل قرار گرفت و بدین ترتیب معیارهای مطلوبیت و کیفیت در بهبود فضاهای شهری بررسی‌شده است. در ادامه با روش پیمایشی به سنجش نظرات استفاده‌کنندگان این فضای شهری در رابطه با این کیفیت‌های فضایی در میدان نقش‌جهان و میدان آزادی با استفاده از پرسشنامه پرداخته‌شده است. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که میدان‌های دارای ویژگی‌های فضای جمعی شهری سرزنده‌تر و به‌مراتب پویاتر و جذاب‌تر تجربه می‌شوند و نقش مهمی در ایجاد خاطره‌های جمعی شهروندان دارند. رمز این موفقیت در حضور مردم است و با تشویق مردم به حضور در عرصه میدان، تحرک وزندگی در آن جریان می‌یابد. فضاهای شهری موفق با حضور مردم شخصیت می‌یابند و از این طریق شخصیت این‌گونه فضاها تقویت می‌گردد.

کلمات کلیدی: «جذابیت و پویایی فضایی»، «فضای جمعی شهری»، «تعامل اجتماعی»، «میدان نقش‌جهان»، «میدان آزادی»

Analysis of the spatial attractiveness and spatial dynamics of town square in its conversion to the Collective Space

Mohammad reza Bemaian*, zahra zare, Negar Dehghan, Somaye Jamalian

Abstract

The city is a living being that needs dynamism, and vitality to survive. Interactive urban spaces are as effective in this survival as the interactive ones. The existence of location quality in its various dimensions is crucial for this interaction. In this study, attractiveness and dynamics as the main component of spatial quality have been studied and based on sustainable location theory indices have investigated qualitative dimensions of location. In this research, the urban fields have been specifically investigated. Initially, using a descriptive-analytical method to introduce spatial qualities on the one hand and identify the factors that contribute to the success of urban fields on the other hand, and how the two are related to each other, have been analyzed. In the following, the survey method is used to measure the views of the users of this urban space regarding these spatial qualities in naghsh jahan and Azadi Square using a questionnaire. The findings of the study show that the fields with urban plaza features are more vibrant and much more dynamic and attractive, and play an important role in creating citizens' collective memories. The key to this success lies in the presence of the people, and by encouraging people to participate in the field, the movement and the life in it. Successful urban spaces are characterized by the presence of people and thus reinforce the character of such spaces.

Keywords: "Spaceattraction and dynamism", "UrbanCollective Space", "Social interaction", "naghsh jahan square", "azadi square"

* نویسنده مسئول: bemanian@modares.ac.ir؛ شماره تماس: ۸۲۸۸۳۷۱۱ - ۰۲۱

۱- مقدمه

اگر شهر را به‌مانند یک موجود زنده فرض کنیم برای ادامه زندگی به پویایی، سرزندگی و نشاط نیازمند است. نقش فضای شهری، یا به عبارتی فضایی که در آن تعاملات اجتماعی شهروندان شکل می‌گیرد و فرهنگ جامعه در بستر آن ارتقا می‌یابد؛ در کشور ما روزبه‌روز در حال افول است. شرایط حاکم بر شهرهای امروزی شیوه زندگی جدیدی را القا می‌کند که در آن پیاده‌روی به‌منظور انجام اهداف مختلف نادیده گرفته می‌شود. (Falahat&Kalam, 2008) به‌عنوان نمونه خرید کردن و حتی تماشای مغازه‌ها در یک فضای پیاده یکی از فعالیت‌های جذاب و پرطرفدار شهری به شمار می‌آید. به‌گونه‌ای که یکی از انواع فضاهای پویا و سرزنده در جهان، مرکز خرید پیاده است که متأسفانه جایگاه چنین فضاهایی در شهرهای ما به‌درستی تعریف‌نشده است. هم‌چنین سلطه بی‌قیدوشرط خودروهای شخصی بر شهر و به‌تبع آن تداخل حرکت سواره و پیاده از سرزندگی می‌کاهد. از سوی دیگر در کشور ما هم‌طیف وسیعی از مراسم‌های اینی و مذهبی و اعیاد وجود دارد اما بستر و فضای شهری لازم برای این جشنواره‌ها و آنچه به مفهوم جشن‌های خیابانی در جهان مطرح است، آن‌چنان جایگاهی ندارد و جشن‌های باستانی به‌جای مانده مانند چهارشنبه‌سوری، حرمت و کیفیت پیشین خود را ازدست‌داده‌اند. یکی از مهم‌ترین فضاهای شهری در دنیا برای بروز این رویدادها میدان‌ها و خیابان‌های شهری هستند. واضح است که لازمه سرزندگی فضاهای شهری حضور مردم در شهر است. امروزه به دلایل گوناگون به میدان و خیابان به‌عنوان یک فضا برای گذران اوقات فراغت توجه نمی‌شود و صرف مدت‌زمان زیاد در میدان‌ها، مذموم تلقی می‌گردد به‌گونه‌ای که جوانان از این کار منع می‌شوند. این در حالی است که اگر میدان‌ها فضایی امن و مطلوب را فراهم سازد و فعالیت‌ها و تفریحات سالم به‌گونه‌ای سازمان‌یافته و مطابق باارزش‌های جامعه میسر گردد (کارمونا. ۱۳۸۸، دادپور، ۱۳۹۰) حضور فعال مردم و به‌تبع آن جذابیت، پویایی، سرزندگی و زیست پذیری افزایش می‌یابد. با شناسایی و تقویت عوامل مؤثر بر جذابیت فضاهای شهر و ایجاد فضاهای سرزنده می‌توان کیفیت فضاها و کیفیت زندگی را در شهرها ارتقا داد. در زمینه‌ی تأثیر متقابل عنوان کالبدی و فضایی عناصر شهری و رویدادها و مراسم‌های اینی پژوهش‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که یک نوع همبستگی معنی‌داری وجود دارد (ثقه‌الاسلامی،۱۳۸۷؛ ثقه‌الاسلامی،۱۳۸۸،۸۲.)

۲- مواد و روش‌ها

این تحقیق به لحاظ هدف کاربردی و ازلحاظ ماهیت ترکیبی از دو روش کمی و کیفی است. روش تحقیق در این پژوهش شامل روش‌های توصیفی - تحلیلی و روش پیمایش است. روش گردآوری داده‌ها مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای و در بخش آزمون، گردآوری داده‌ها با استفاده از پرسشنامه می‌باشد. روش تحلیل داده‌ها، استفاده از تکنیک‌های آماری توصیفی و استنباطی و همچنین استفاده از استدلال منطقی است. مسئله اصلی این تحقیق عدم توجه به عوامل مؤثر در تبدیل یک میدان به پلازای شهری با توجه به نوع و ماهیت میدان است که با فرض اهمیت دادن به مفهوم اجتماعی میدان‌های شهری طراحی بر اساس نوع و ماهیت میدان آن را به یک مسئله مهم و همچنین مؤلفه‌ی کیفیت بخش میدان‌های شهری و چگونگی ارتقا آن تبدیل کرده است. جامعه آماری این پژوهش شامل میدان‌هایی با ماهیت تاریخی و فرهنگی در مقیاس ملی با پتانسیل تبدیل به پلازای شهری است. بر اساس این شاخص هدفمند میدان آزادی، میدان حسن‌آباد، میدان نقش‌جهان، میدان گنجعلی خان کرمان، میدان میر چخماق (امیر چخماق) یزد و میدان ساعت تبریز جزو این نمونه است. برای این انتخاب نمونه‌ها با استفاده از شاخص‌هایی این ۶ میدان جامعه آماری دو خوشه میدان‌های تاریخی و میدان‌های فرهنگی رویدادی تقسیم‌شده و از هر یک از خوشه‌ها یک نمونه انتخاب گردیده است. روش انتخاب نمونه‌ها، به‌صورت هدفمند و خوشه‌ای است. ازجمله مهم‌ترین و شاخص‌ترین میدان‌ها شهری ایران می‌توان از میدان‌ها آزادی تهران و نقش‌جهان اصفهان نام برد. آزادی شناخته‌شده‌ترین میدان تهران به جهت رقم خوردن انقلاب در آن است. برج آزادی واقع در میدان آزادی به‌عنوان نشانه‌ی شهری و گره ترافیکی در تهران شناخته می‌شود. از سویی دیگر نقش‌جهان نیز مهم‌ترین و شاخص‌ترین میدان شهری اصفهان است که واسط دو

شاهکار معماری اسلامی ایران یعنی مسجد شاه و مسجد شیخ لطف‌الله است، که سالیانه شاهد بازدیدکننده‌های بسیاری است. به همین دلیل این دو میدان به‌عنوان نمونه‌های موردی این پژوهش انتخاب شده است. جامعه آماری این پژوهش افراد حاضر در این دو میدان است که با توجه به مشخص بودن حجم جامعه آماری، با استفاده از فرمول کوکران شناخت تعداد پاسخگویان متناسب با تعداد گزینه‌های پرسش‌نامه تعیین گردیده است. بدین ترتیب حجم جامعه آماری ۲۰۰ نفر تعیین گردیده است. ادعای این پژوهش آن است که با توجه به مقیاس و نوع میدان (عناصر اصلی تشکیل‌دهنده ساختار میدان) مؤلفه‌ها و کیفیت‌های تبدیل‌کننده یک میدان به پلازای شهری متفاوت است. این پژوهش به دنبال شناسایی مؤلفه‌ها و یافتن میزان همبستگی این مؤلفه‌ها برای چگونگی تبدیل میدان به یک پلازای شهری است.

پژوهش پیش رو بر این فرض استوار است که میدان نقش‌جهان اصفهان و میدان آزادی در زمره فضاهای شهری موفق ایران به شمار می‌رود. ازاین‌رو با در نظر گرفتن این پیش‌فرض در پی آن است که از بطن و متن مقوله پویایی و جذابیت فضایی به علت‌یابی این مهم بپردازد. پژوهش حاضر به لحاظ روش انجام کار روش توصیفی - تحلیلی از نوع همبستگی است. روش گردآوری داده‌ها به‌صورت پیمایشی و میدانی با استفاده از ابزارهای پرسشنامه و برداشت‌های میدانی است. تحلیل داده‌ها شامل تحلیل‌های توصیفی و استنباطی و همچنین استدلال منطقی است.

فرایند پژوهش به این شکل است که در بخش نخست به بررسی ادبیات مرتبط باکیفیت‌های فضایی و شناسایی اثرات آن‌ها در فضای شهری موفق می‌پردازد و در ادامه‌ی آن به بررسی تاریخی، اسنادی این میدان‌ها و جایگاه آن پرداخته‌شده است. پس‌ازآن مدل مفهومی و چارچوب به‌دست‌آمده را در قالب پرسش‌هایی ساختارمند کرده و از جامعه آماری موردنظر مورد پرسش قراردادهاست. درنهایت معیارهای تبدیل میدان‌های شهری به یک فضای جمعی شهری استخراج‌شده و مدل نظری آزمون شده است.

جدول ۱: متغیرهای پژوهش و سنجه‌ها

متغیرها	سنجه‌ها
متنوع بودن	۱. تنوع در کاربری‌ها ۲. تنوع در فضاها ۳. تنوع در افراد حاضر در فضا
سرزندگی	۱. پاسخگویی اکولوژی ۲. امتداد فعالیت روزانه در شبانه ۳. رویدادهای اینی و مناسبتی
بیان پذیری	۱. قابل‌تصور ذهنی ۲. قابل بازگو کردن ۳. خود بیان‌کنندگی
خوشایندی	۱. این‌همانی ۲. انسان مقیاس ۳. دل‌بستگی
حضورپذیری	۱. در دسترس ۲. دعوت‌کننده ۳. همه‌شمولی
ماندگاری	۱. تمایل به بازگشت ۲. ماندن در فضا ۳. ماندگاری تصویر فضا در ذهن

۳- مبانی نظری میدان و چگونگی تبدیل‌شدن به فضای جمعی شهری

بررسی اسنادی و مرور تجارب نمونه میدان‌ها نشان می‌دهد که اکثر میدان‌های شهری فاقد مشخصه‌های یک فضای عمومی شهری سرزنده هستند. به عبارتی همه‌ی میدان‌ها فضاهای عمومی باکیفیت شهری نیستند و برای تبدیل‌شدن به یک پلازای شهری باید واجد کیفیات لازم ازجمله: دسترسی، اجتماع‌پذیری، کاربری‌ها و فعالیت‌ها و راحتی و تصویر ذهنی می‌باشد. بدین منظور بررسی ادبیات این موضوع نیازمند پرداختن به مقوله‌هایی چون مفهوم کیفیت فضا، مفهوم میدان و ویژگی پلازاهای شهری است که در ادامه به آن پرداخت می‌شود.

۳-۱-مفهوم کیفیت فضایی

کیفیت را چگونگی یک‌چیز که تأثیر عاطفی و عقلانی خاص بر مخاطب می‌گذارد تعریف کرده‌اند. در مقابل کمیت، اندازه، مقدار، میزان تراکم و جنسیت یک‌چیز تعریف‌شده است. کمیت‌ها ازآنجاکه مادی‌اند، همواره قابل‌اندازه‌گیری بوده و توسط اعداد قابل‌بیان و سنجش می‌باشند ولی کیفیت، خود را در وحدتی میان ابعاد، میزان، تعداد، شدت و غیره قابل‌فهم می‌گرداند. ازنظر ویلیام وایت رفتار مردم در فضاهای شهری به‌صورت عجیب و غیرقابل‌پیش‌بینی است و آنچه بیش از هر عامل دیگری مردم را به خود جذب می‌نماید حضور سایر افراد در فضا می‌باشد (کاشانی جو ۱۳۸۹). به باور گل جذابیت یک شهر را می‌توان با توجه به انبوه مردمی که در فضای همگانی آن گرد می‌آیند و وقت خود را در آنجا سپری می‌کنند، موردسنجش قرارداد (پاکزاد، ۱۳۷۸). وی بر این باور است که فعالیت درجایی رخ می‌دهد که بیشتر

در آن رخدادی (مثل رویدادهای تاریخی یا ...) به وقوع پیوسته باشد.

نمودار ۱: انواع فعالیت‌ها در فضای شهری (یان گل،۱۳۸۷)

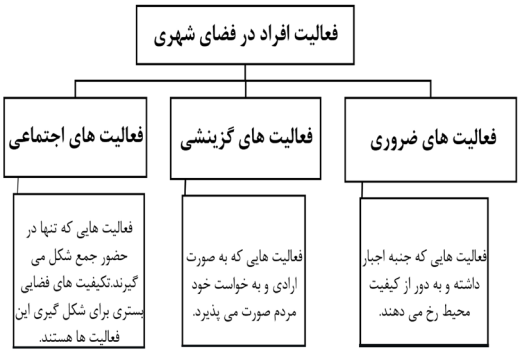

با توجه به دسته‌بندی فعالیت‌ها از سوی یان گل شهرساز دانمارکی فعالیت‌های گزینشی زمینه‌ساز فعالیت‌های اجتماعی هستند و فعالیت‌های گزینشی در فضایی باکیفیت پایین انجام نمی‌شوند.

یکی از عوامل شناسایی فضا به‌عنوان فضایی موفق امکان انجام فعالیت‌های اجتماعی در آن است مونتگمری نکته کلیدی در موفقیت فضای شهری را در وجود یک «مبنای تعادل» شناسایی می‌کند. بدون حضور فعالیت‌های اقتصادی در سطوح و لایه‌های مختلف نمی‌توان فضای موفق شهری ایجاد نمود و ازآنجاکه تبادل فقط در فعالیت‌های تجاری خلاصه نمی‌شوند، فضای شهری بایستی امکان ایجاد ارتباطات اجتماعی و فرهنگی را نیز فراهم آورند (کرمونا و همکاران، ۱۳۸۸).

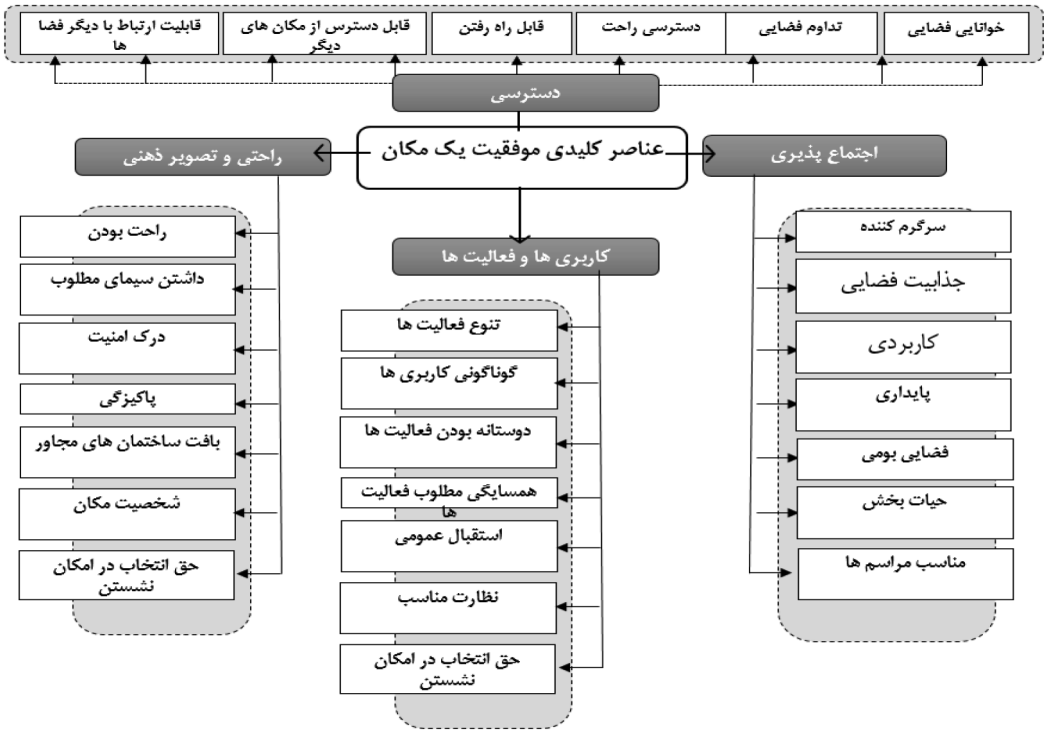

نمودار ۲: عناصر کلیدی در موفقیت یک مکان از منظر PPS (https://www.pps.org/article/grplacefeat 2019)

همچنین پروژه فضاهای عمومی (PPS) چهار عنصر کلیدی (دسترسی، راحتی و تصویر ذهنی، کاربری و فعالیت، اجتماع‌پذیری) را به‌مثابه عناصر کلیدی یک مکان موفق این‌چنین برمی‌شمارد.

دسترسی: این کیفیت در زمینه‌ی چگونگی پیوند کالبدی و دیداری فضا با محیط پیرامون خود می‌باشد. یک فضای عمومی موفق قابل‌رؤیت و دسترسی به فضا و اطراف آن امکان‌پذیر است. عناصر کالبدی بر میزان دسترسی و قابلیت ادراک فضا مؤثر هستند.

راحتی و تصویر ذهنی: راحت بودن و داشتن سیمای مطلوب کلید موفقیت یک مکان به شمار می‌رود. در شکل‌گیری چنین تصویر مطلوبی، درک امنیت، پاکیزگی، بافت ساختمان‌های مجاور و شخصیت مکان، در درجه نخست قرار دارد. لازم به یادآوری است که اهمیت والای حق انتخاب مردم در امکان نشستن در موقعیت‌های دلخواهشان از نکاتی است که غالباً نادیده انگاشته می‌شود.

کاربری‌ها و فعالیت‌ها: فعالیت‌های جاری در یک مکان بنیان اصلی مکان را شکل داده و دلیل حضور مردم در مکان

را فراهم می‌آورد در حقیقت این فعالیت‌ها هستند که به فضا ویژگی‌های بی‌مثال و یگانه‌ای می‌بخشند (Yeganeh, Kamalizadeh, 2018; Yeganeh , bemanian, 2012).

اجتماع‌پذیری: دستیابی به فضایی باکیفیت اجتماع‌پذیری بسیار دشوار است؛ این در حالی است که دستیابی به چنین فضایی، مکانی به‌دوراز هرگونه ناخوشایندی و اشتباه را به همراه دارد. آن هنگام که مردم با دوستانشان خود ملاقات می‌کنند و جویای احوال همسایگانشان می‌شوند؛ در رویارویی با افراد ناآشنا احساس راحتی می‌کنند؛ حسی به‌مراتب ژرف‌تر از مکان و هم پیوندی با اجتماع و جامعه خود به دست می‌آورند. پایمر (Primer) عوامل مؤثر بر یک مکان عمومی موفق را این‌چنین معرفی می‌نماید: موقعیت مکان، اندازه مکان، برنامه مکان و طرح مکان (خستو و سعیدی رضوانی، ۱۳۸۹)

بر مبنای مباحث یادشده، به نظر می‌آید که مکان‌های موفق، زنده‌تر و به‌مراتب پویاتر و جذاب‌تر تجربه می‌شوند. جیکوبز رمز این موفقیت را در حضور مردم دانسته و بر این باور است که با تشویق مردم به حضور در عرصه فضاهای عمومی، تحرک وزندگی در آن جریان می‌یابد. فضاهای شهری موفق با حضور مردم شخصیت می‌یابند و از این طریق شخصیت این‌گونه فضاها تقویت می‌گردد (کرمونا و همکاران، ۱۳۸۸).

۳-۲- میدان، ماهیت و نقش آن در حیات شهری

در مورد میدان شهری، تعاریف متنوعی ارائه‌شده است که هرکدام به جنبه‌هایی از ماهیت میدان اهمیت بیشتری قائل شده‌اند. در ادبیات معماری و شهرسازی ایران میدان تعابیر متنوع و گاه متفاوت را داشته است. میدان حاصل و برآیند سه عنصر اصلی کناره و میانه و فعالیتی است که مجموعه آن‌ها هویت میدان را تعریف می‌کند (نقی زاده، ۱۳۸۵، ص ۱۷). میدان یا حیاط عمومی شهر نقش جمع‌کردن خانه‌ها یا عناصر شهری و محله‌ای را داشته است (توسلی و بنیادی، ۱۳۷۱، ص ۴۱). میدان فضای باز شهری است که با حضور و مکث معنی‌دار انسان و به‌منظور و مقصود معینی در ارتباط با حرکت جمعیت، موجودیت یافته است. علاوه بر آنکه جلوه‌های روشنی از فضا برای ایجاد ارتباط دارد و تماس و فعالیت آدمی را نمایان می‌سازد (برومند، ۱۳۷۴، ص ۱۳). میدان فضای باز وسیعی است که دارای محدوده‌ای محصور یا کمابیش معین است و در کنار راه‌ها یا در محل تقاطع آن‌ها قرار داشته است. میدان دارای کارکرد ارتباطی، اجتماعی، تجاری، ورزشی، نظامی یا ترکیبی از دو یا چند کارکرد مزبور بوده است (سلطان‌زاده، ۱۳۸۵، ص ۸۲). در مبانی و ادبیات شهرسازی و معماری منظر جهان به این عنصر شهری اصطلاح‌هایی چون آگورا[1]، فوروم[2]، بازار- میدان[3]، پیاتزا[4] و پلازا[5] داده‌شده و باوجود تغییراتی در الگوی طراحی و سنجه‌های متفاوت فرهنگی هر جامعه، همگی بر اساس همان نیاز و مفهوم واحد اولیه طراحی‌شده‌اند (ابراهیمی، ۱۳۸۸، ص ۱۰۹).

در بررسی‌های پاول زوکر[6] از میدان‌ها، رویکرد تاریخی و گونه شناختی غالب است و لذا میدان به انواع زیر تقسیم می‌شود:

الف) میدان محصور و بسته که برای خود فضایی کامل محسوب می‌شود

ب) میدانی که فضای آن به‌سوی عنصری مسلط جهت داده‌شده است

پ) میدانی که فضایش حول مرکزی شکل‌گرفته است (میدان هسته‌ای)

ت) مجموعه میدان‌هایی که متشکل از چند فضا هستند.

ث) میدان بی‌شکل که فضایش نامشخص است. او اشاره می‌کند که دو یا چند نوع از این موارد ممکن است توأمان در یک میدان حادث شوند (توسلی، بنیادی، ۱۳۷۱، ص ۴۲)

ج) توماس تیس اونس[7] نیز با نگاهی گونه شناختی چهار نوع میدان را بررسی می‌کند که عبارت‌اند از: میدان‌های با جهت نامشخص، میدان‌های با جهتی خاص، میدان با هسته متمرکز و میدان‌های مربوط به هم (تیس اونس، ۱۳۸۷، ص ۱۲۷-۱۲۳). شناخت ماهیت میدان به‌عنوان گونه‌ای از فضاهای شهری در بافت و تفاوت ماهوی آن با دیگرگونه‌ها، نخستین گام به‌سوی تبیین نقش آن در شهر محسوب می‌شود؛ بنابراین به‌منظور ارتقا نقش میدان به‌عنوان فضای اجتماعی نیازمند بررسی ویژگی‌های کیفی است.

1. Agora
2 . Forum
3 . Market Place
4 . Piazza
5 . Plaza
6 . Zocker, Poul
7 .Thiis Evensen, Cliff

۳-۳- شناخت ماهیت میدان

میدان‌ها از نخستین فضاهای شهری به شمار می‌روند. تجمع پذیری در میدان علاوه بر تبلور در امکان جمع شدن شهروندان به جذب فعالیت‌های مختلف در فضا نیز وابسته بوده است. فضای میدان باید دارای هویت ویژه باشد تا بتواند خود را از فضاهای اطراف منفک کند (پور جعفر، ۱۳۸۸). در ساختار فعلی برنامه‌ریزی شهری، سهم موردنظر زمین برای مسیرها، بخش مسکونی، تجاری، خدمات و ...در نظر گرفته می‌شود؛ اما سهمی از زمین که قابل تخصیص به عرصه‌های زندگی جمعی است که دارای ماهیت سکون و درنگ و مکث هستند، مغفول است. این‌گونه برنامه‌ریزی درنهایت منجر به شکل‌گیری فضاها می‌شوند که به‌ناچار باید در زیرمجموعه‌ای از مسیرها سرانه‌ای را به خود اختصاص دهند. حال‌آنکه میدان در مفهوم بنیادین خود ماهیتی مجزا از مسیرها و حتی در تقابل با آن دارد، این مسئله سبب بروز تحولات کالبدی تدریجی شده که مصداق آن نامیدن فلکه‌ها به‌عنوان میدان است. شهرهای امروز ایران به کرّات حاوی تابلوهای راهنمایی هستند که در آن‌ها کلمه میدان به‌غلط به‌جای فلکه بکار برده شده است. لذا میدان را دنباله مسیرها در اذهان شهروند تداعی می‌کند حال‌آنکه به تعبیر ترانسیک این مسیر است که در تداوم میدان حادث می‌شود و میدان، سازمان دهنده اولیه است (پاکزاد، ۱۳۸۸، ص ۵۰۵). میدان توان ویژه‌ای در وحدت بخشی دارد و فضایی دارای سکون را ایجاد می‌کند که ابتدا و انتهای حرکت را تعریف می‌کند (تیس اونس، ۱۳۸۷، ص ۵۱). راجر ترانسیک[1] ترکیب دو گونه اصلی میدان و خیابان را فراهم آورنده ساختار شهر می‌داند. میدان به‌عنوان شکل سازمان دهنده اولیه، نقش ویژه‌ای دارد و خیابان تداوم آن و به تعبیری انعطاف‌پذیری آن معنا، برای ایجاد حرکت در شهر است. این ترکیب، امکان حدوث فضاهایی را که بتوانند به‌عنوان جزء به این استخوان‌بندی کلی بپیوندند، میسر می‌سازد (Trancik, 1986,P 69; Yeganeh, 2015).

میدان‌ها «از گذشته تاکنون» با تعریف عملکردهایی چندگانه، به القای ارزش‌ها و کنترل رفتار استفاده‌کنندگان پرداخته و به هویت بخشی و افزایش تعلق‌خاطر ساکنین کمک کرده‌اند به‌عنوان‌مثال میدان نقش‌جهان با تعریف فضاهای مذهبی و تجاری به‌خوبی توانسته است به پالایش ذهن و القای ارزش‌های دینی و اخلاقی بخصوص در کسب‌وکار و افزایش تعاملات اجتماعی بپردازد. این فضای شهری مهم در بعد اجتماعی گردهمایی‌ها، مراسم و اعیاد به‌واسطه وجود مساجد و تکایا و ... سبب حضور پذیری مردم شده است. از طرفی فضاهای تجاری موجود در میدان که امتداد آن در بازار قرار دارد یادآور ارزش‌های تجاری و اقتصادی فضا است (فلامکی، ۱۳۷۱). ارزش‌های کالبدی فضایی موجود در میدان‌ها به سبب معماری و شهرسازی برخاسته از مکاتب و سبک‌های شهرسازی ایران مانند محصوریت جداره‌ها، مقیاس فضا و ... سبب تقویت حس مکان در میدان‌ها سنتی شده و فضاهایی ارزشمند را جهت حضور پذیری و تعاملات اجتماعی ایجاد کرده‌اند (سلطان‌زاده، ۱۳۸۰، ص ۸۲). به تعبیر مامفورد[2] فضای عمومی زمینه‌ساز مشارکت است. میدان برای ایجاد تمایل به مشارکت از توانمندترین گونه‌های فضاهای عمومی است، چراکه محتوای آن رویدادی شهری و جمعی در قالب تأمل و درنگ بوده است و با وقوع زندگی شهری مردم در ظرفیت درون خود معنا می‌یابد؛ فضایی مشترک برای عموم که احتمال بروز فعالیت‌های اشتراکی نیز در آن بسیار است؛ بنابراین میدان ازآنجاکه می‌تواند نقشی سرزنده و دارای جاذبه‌های بصری ایفا کند، مکان تبلور حیات مدنی می‌گردد (کالن، ۱۳۷۷، ص ۹۷-۱۰۲). ازنظر پاول زوکر میدان همچون توقفگاهی روانی در منظر شهری و محلی است که تعاملات اجتماعی افراد را در خود جای می‌دهد. درعین‌حال زوکر طراحی فضاهای شهری را تنها محدود به ابعاد شکلی و زیبایی بصری ندانسته و بر جنبه‌های اجتماعی و فعالیت‌های جاری در فضا به‌شدت تأکید می‌نماید. همچنین زوکر معتقد بود که فضا به کمک تجربه انسان درون آن ادراک می‌شود (Zucker, 1970, P6; Yeganeh .et al. 2018; yeganeh, almasi, 2016).

۳-۴-فضای جمعی شهری

این فضاها دارای ابعاد و اشکال مختلفی هستند و می‌توانند هدف‌های متفاوتی نیز داشته باشند. آن‌ها می‌توانند مکان‌هایی کاملاً برجسته و باشکوه برای نشستن در آفتاب و مکانی لذت‌بخش برای نوشیدن فنجانی قهوه باشند این فضاها می‌توانند به‌منظور خلق لحظه‌ای باشکوه و مبهوت

1 . Trancik, Roger

2. Mumford, Lewis

نمودن مردم ضمن ورود به یک بخش مهم شهر طراحی گردند و یا برای تأمین فضای لازم برای برخورد روزانه مردم ضمن انتخاب مسیرهای فردی شکل‌گرفته باشند. ماهیت فضای جمعی شهری می‌تواند شلوغ و پرهیاهو یا آرام و ساکت، عملکردی یا سمبلیک باشد اما هرگز نباید فضایی بدون واقعه باشد. عمدتاً فضای جمعی در مقیاس شهری مس تواند مرتبط با واژه‌ی میدان که درواقع تعریف‌کننده‌ی یک فضای باز شهری باشد. این فضاها به‌صورت یک فضای عمومی که ممکن است جمعیت زیادی از مردم شهر در آن گرد هم بیایند و نیز به‌عنوان یک مرکز زندگی اجتماعی تعریف می‌گردد.

این به‌صورت یک گشایش فضایی در کنار کاربری‌های تجاری که اغلب به شکل بازارچه بودند، ساخته‌شده و با توجه به تأثیرات مثبت آن در افزایش تعاملات اجتماعی و نیز پذیرش سایر کاربری‌ها به‌عنوان یک فضای فعال شهری در اکثر شهرها به گونه‌های مختلف قابل‌مشاهده هستند. ازآنجایی‌که یکی از مهم‌ترین عناصر فضاهای شهری در ایران، میدان‌ها هستند که اغلب ماهیت جمعی و اجتماعی خود را به دلایل مختلف ازجمله اکثر شهرسازی معاصر ازدست‌داده‌اند، این پژوهش درصدد شناخت مهم‌ترین مؤلفه‌های تبدیل‌شدن میدان به یک فضای جمعی شهری است. بر اساس مبانی نظری و پیشینه مطالعاتی مدل نظری تبدیل میدان‌های شهری به فضای جمعی شهری بر اساس شاخص‌های استخراج‌شده به شرح زیر می‌باشد.

نمودار ۳- مدل نظری پژوهش

نمودار نشان‌دهنده رابطه همبستگی و رگرسیون جذابیت و پتانسیل تبدیل‌شدن میدان به فضای جمعی شهری. C همبستگی و R رگرسیون

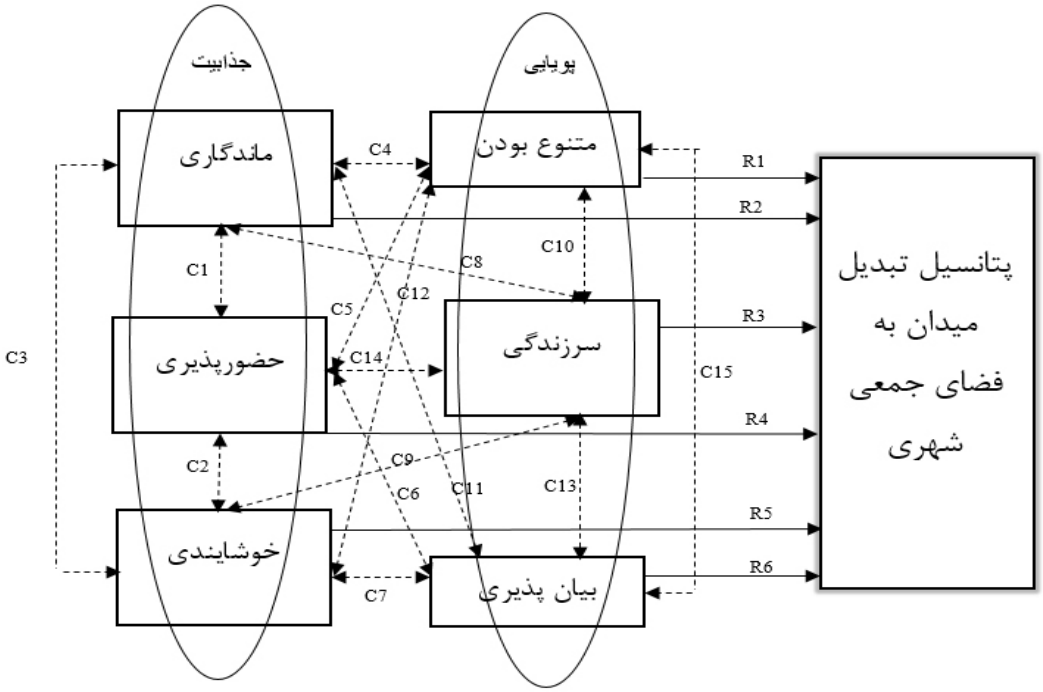

۴- شناخت نمونه‌های موردی

برای نمونه‌های موردی دو میدان مطرح در ایران مورد بررسی و پژوهش قرار گرفت که در ادامه به‌صورت مختصر به معرفی آن‌ها می‌پردازیم.

جدول شماره ۲: معرفی میدان‌های موردمطالعه

میدان	توضیحات	نقشه
میدان آزادی تهران	● در نیمه دوم دهه چهل قرن چهاردهم هجری شمسی، طراحی دروازه غربی ورود به شهر تهران، در مجاورت با فرودگاه بین‌المللی مهرآباد و بسیاری از مسیرهایی که از نقاط غربی کشور به تهران منتهی می‌شوند و در معرض دید مردم، گردشگران، میهمانان عالی‌رتبه سیاسی و نظایر آن قرار می‌گرفت. ● هدف طراحی بنایی یادمانی بود که علاوه برداشتن تأثیرات بصری خاص، تداعی‌کننده پیشینه تاریخی، فرهنگی و هنری این سرزمین باشد و به‌عنوان نماد پایتخت ایران نیز، محسوب شود. ● میدان آزادی با مساحت ۵۰٬۰۰۰ مترمربع پس از میدان نقش‌جهان با مساحت ۸۹٬۶۰۰ مترمربع، بزرگ‌ترین میدان ایران است.	
میدان نقش‌جهان اصفهان	● میدان نقش‌جهان، میدان مرکزی شهر اصفهان است که در قلب مجموعه تاریخی نقش‌جهان قرار دارد. ● بناهای چهار طرف میدان عالی‌قاپو، مسجد شاه (مسجد امام)، مسجد شیخ لطف‌الله و سردر قیصریه است. ● این میدان در فهرست آثار ملی ایران ثبت‌شده است و جزء نخستین آثار ایرانی است که به‌عنوان میراث جهانی یونسکو نیز به ثبت جهانی رسیده است. ● میدان نقش‌جهان، میدانی مستطیل شکل به طول ۵۶۰ متر و پهنای ۱۶۰ متر در مرکز شهر اصفهان است.	

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۶ پاییز ۹۸
No.56 Autumn 2019

۵-یافته‌ها

یافته‌ها در سطوح تحلیل توصیفی متغیرهای زمینه‌ای و تحلیل روابط رگرسیونی و همبستگی بین متغیرها انجام‌شده است. یافته‌ها و تحلیل آن‌ها شامل توصیف متغیرهای زمینه‌ای و تحلیل نقش متغیرهای مستقل یعنی جذابیت، پویایی، جالب بودن، متنوع بودن و سرزندگی، بیان پذیری و همچنین میزان همبستگی متغیرها با همدیگر و همچنین میزان مقایسه آن‌ها در تبدیل‌شدن میدان به یک فضای جمعی شهری به‌عنوان یک فضای عمومی، اجتماعی و تکامل‌پذیر است.

۵-۱- تحلیل توصیفی متغیرهای زمینه‌ای

برون داده‌ای آماری حاصل نشان می‌دهد که ۴۸ نفر یعنی ۴۸ درصد از پاسخگویان را زنان و ۵۲ نفر یعنی ۵۲ درصد دیگر را نیز مردان تشکیل داده‌اند. بر اساس توزیع آماری این متغیر، ۲ نفر یعنی در حدود ۲ درصد از هیئت‌علمی، ۲۱ نفر یعنی در حدود ۲۱ درصد کارمند، ۵۰ نفر یعنی ۵۰ درصد دانشجو، ۲۵ نفر یعنی حدود ۲۵ درصد آزاد و ۲ نفر یعنی ۲ درصد را نیز بیکار هستند که آماره مربوط به دانشجویان با ۵۰ درصد بیشترین است.

۵-۲-تحلیل رگرسیونی نقش متغیرهای مستقل در وابسته

با توجه به منطق حاکم بر پژوهش که منطق فازی است، مجموعه فازی مستقل (تبدیل میدان به فضای جمعی شهری) و مجموعه فازی وابسته (جذابیت فضایی در میدان‌های شهری) در این مقاله در هر دو میدان و مجموع آن‌ها مورد تحلیل توصیفی قرارگرفته‌اند. داده‌های تجربی تبدیل میدان به فضای شهری و جذابیت طبق برای دو میدان به صورت جداگانه موردبررسی قرارگرفته است که در ادامه به بررسی‌های توصیفی داده‌ها و تحلیل‌های رگرسیونی و همبستگی آن‌ها پرداخته می‌شود.

۵-۲-۱- تحلیل‌های توصیفی و تبیینی میدان آزادی

توصیف‌ها و تحلیل‌های صورت گرفته شامل، توصیف داده‌های تجربی، جداول همبستگی و رگرسیونی می‌باشد.

۵-۲-۱-۱ توصیف داده‌های تجربی میدان آزادی

بررسی داده‌های آماری مربوط به ابعاد جذابیت فضایی نشان می‌دهد هر شش بعد ماندگاری، حضور پذیری، خوشایندی، متنوع بودن، سرزندگی و بیان پذیری به میزان قابل‌توجهی در ایجاد کیفیت‌های فضایی میدان آزادی نقش دارند. بااین‌حال کیفیت حضور پذیری نسبت به سایر مؤلفه‌ها نقش بیشتری دارد. مؤلفه‌های خوشایندی، سرزندگی، بیان پذیر نیز به یک اندازه و نقش قابل‌توجهی در ایجاد این کیفیت جذابیت فضایی دارند. ماندگاری و متنوع بودن بیش‌ازحد متوسط در ایجاد کیفیت مندی میدان مؤثر هستند.

جدول ۳: میانگین داده‌های آماری مربوط به ابعاد جذابیت فضایی میدان آزادی

ماندگاری	۰٫۵۵
حضور پذیری	۰٫۷۵
خوشایندی	۰٫۶۸
متنوع بودن	۰٫۵۴
سرزندگی	۰٫۶۷
بیان پذیری	۰٫۶۸

توزیع تقریباً یکنواخت داده‌ها در نمودار ۱ نشان می‌دهد که همه مؤلفه‌های کیفیت در ایجاد جذابیت میدان آزادی نقش دارند. شکل تا حدی منتظم این نمودار به‌وضوح بیان‌کننده این موضوع است. در بین مؤلفه‌های فضایی حضور پذیری نقش پررنگ‌تری در ایجاد جذابیت فضایی دارد. متنوع بودن، مانده گاری در مقایسه با سایر مؤلفه‌ها از وزن پایین‌تری برخوردار هستند.

نمودار ۴: دامنه‌ی تغییرات متغیرهای آماری میدان آزادی

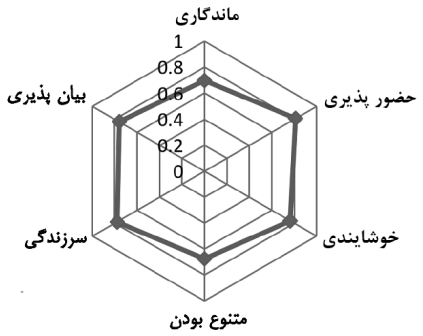

دامنه تغییرات داده‌های آماری از ۰.۰۵ تا ۰.۷۵ بیانگر نزدیک بودن ارزش هر یک از ابعاد کیفیت مندی فضا است.

۵-۲-۱-۲- جدول همبستگی جذابیت فضایی و پتانسیل فضای جمعی شهری شدن در میدان آزادی

با استفاده از این جدول تحلیل همبستگی جذابیت فضایی و پتانسیل تبدیل‌شدن میدان به فضای جمعی شهری بررسی‌شده است.

بررسی این جدول همبستگی نشان می‌دهد ضریب معنی‌داری این رابطه‌ی همبستگی در سطح بسیار خوبی ۰ قرار دارد. میزان همبستگی این دو متغیر به همدیگر ۰.۷۸ می‌باشد. این ضریب به این معنی است که با افزایش یک واحد در هر یک از این متغیرها، متغیر دیگر به میزان ۰.۷۸ بهبود پیدا می‌کند.

۵-۲-۱-۳- فرموله کردن داده‌های تجربی میدان آزادی

نزدیک بودن ارزش‌های ابعاد مختلف کیفیت فضایی نشان می‌دهد همه‌ی این مؤلفه‌ها باید در طراحی میدان موردتوجه قرار و ارتقا هر یک از این شاخص‌ها تأثیر زیادی بر کیفیت دارند. به‌منظور ارائه یک نمودار فنی روابط بین متغیرها در میدان آزادی، فرمول‌های زیر استخراج گردیده است.

جدول ٤: همبستگی جذابیت فضایی و پتانسیل فضای جمعی شهری شدن میدان آزادی

		فضای جمعی شهری	جذابیت
فضای جمعی شهری	Pearson Correlation	۱	.۷۸۳**
	Sig. (۲-tailed)		۰۰
جذابیت	Pearson Correlation	.۷۸۳**	۱
	Sig. (۲-tailed)	۰۰	
**. Correlation is significant at the ۰٫۰۱ level			

با استفاده از نمودار شماره ۱ به فرمول زیردست پیدا می‌کنیم:

پتانسیل تبدیل‌شدن میدان به فضای جمعی شهری= ۰/۵۷۱ + ۰/۲۲۶ (ماندگاری فضایی)

پتانسیل تبدیل‌شدن میدان به فضای جمعی شهری = ۰/۴۵۵ + ۰/۳۲ (حضور پذیری فضایی)

پتانسیل تبدیل‌شدن میدان به فضای جمعی شهری = ۰/۵۳ + ۰/۲۴۲ (خوشایندی بودن)

پتانسیل تبدیل‌شدن میدان به فضای جمعی شهری = ۰/۵۹ + ۰/۱۹۲ (متنوع بودن)

پتانسیل تبدیل‌شدن میدان به فضای جمعی شهری = ۰/۴۸۷ + ۰/۳۰۷ (سرزندگی)

پتانسیل تبدیل‌شدن میدان به فضای جمعی شهری = ۰/۴۵۸ + ۰/۳۴۸ (بیان پذیری)

۵-۲-۲- تحلیل‌های توصیفی و تبیینی میدان نقش جهان

در میدان نقش جهان اصفهان نیز همانند میدان آزادی تهران، توصیف‌ها و تحلیل‌های صورت گرفته شامل، توصیف داده‌های تجربی، جداول همبستگی و رگرسیونی می‌باشد که در ادامه به بررسی آن‌ها پرداخته می‌شود.

۵-۲-۲-۱- توصیف داده‌های تجربی میدان نقش جهان

بررسی داده‌های آماری مربوط به ابعاد جذابیت فضایی نشان می‌دهد هر شش بعد ماندگاری، حضور پذیری، خوشایندی، متنوع بودن، سرزندگی و بیان پذیری به میزان قابل‌توجهی در ایجاد کیفیت‌های فضایی میدان آزادی نقش دارند. بااین‌حال کیفیت جذابیت نسبت به سایر مؤلفه‌ها نقش بیشتری دارد. مؤلفه‌های خوشایندی، سرزندگی، بیان پذیر نیز به یک اندازه و نقش قابل‌توجهی در ایجاد این کیفیت جذابیت فضایی دارند. ماندگاری و متنوع بودن بیش‌ازحد متوسط در ایجاد کیفیت مندی میدان مؤثر هستند.

جدول ۵- میانگین داده‌های آماری مربوط به ابعاد جذابیت فضایی میدان نقش‌جهان

ماندگاری	۰٫۸۵
حضور پذیری	۰٫۵۹
خوشایندی	۰٫۸۶
متنوع بودن	۰٫۸۴
سرزندگی	۰٫۷۹
بیان پذیری	۰٫۹

توزیع تقریباً یکنواخت داده‌ها در نمودار ۱ نشان می‌دهد که همه مؤلفه‌های کیفیت در ایجاد جذابیت میدان آزادی نقش دارند. شکل تا حدی منتظم این نمودار به‌وضوح بیان‌کننده این موضوع است. در بین مؤلفه‌های فضایی حضور پذیری نقش پررنگ‌تری در ایجاد جذابیت فضایی دارد. متنوع بودن، مانده گاری در مقایسه با سایر مؤلفه‌ها از وزن پایین‌تری برخوردار هستند.

نمودار ۵: دامنه‌ی تغییرات متغیرهای آماری میدان نقش‌جهان

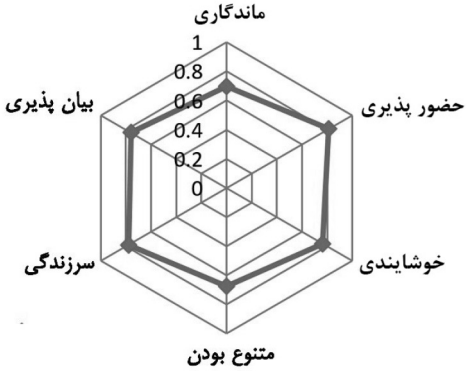

دامنه تغییرات داده‌های آماری از ۰/۰۵ تا ۰/۸ بیانگر نزدیک بودن ارزش هر یک از ابعاد کیفیت مندی فضا است.

۵-۲-۲-۲-جدول همبستگی جذابیت فضایی و پتانسیل فضای جمعی شهری شدن در میدان نقش‌جهان

با استفاده از این جدول تحلیل همبستگی جذابیت فضایی و پتانسیل تبدیل‌شدن میدان به فضای جمعی شهری بررسی‌شده است.

جدول ۶: همبستگی جذابیت فضایی و پتانسیل فضای جمعی شهری شدن میدان نقش‌جهان

		فضای جمعی شهری	جذابیت
فضای جمعی شهری	Pearson Correlation	۱	.۸۷۴**
	Sig. (۲-tailed)		.۰
			۴۷
جذابیت	Pearson Correlation	.۸۷۴**	۱
	Sig. (۲-tailed)	.۰	
**. Correlation is significant at the ۰٫۰۱ level			

بررسی این جدول همبستگی نشان می‌دهد ضریب معنی‌داری این رابطه‌ی همبستگی در سطح بسیار خوبی ۰ قرار دارد. میزان همبستگی این دو متغیر به همدیگر ۰/۷۸ می‌باشد. این ضریب به این معنی است که با

افزایش یک واحد در هر یک از این متغیرها، متغیر دیگر به میزان ۰/۷۸ بهبود پیدا می‌کند

۵-۲-۲- ۳- فرموله کردن داده‌های تجربی میدان نقش‌جهان

نزدیک بودن ارزش‌های ابعاد مختلف کیفیت فضایی نشان می‌دهد همه‌ی این مؤلفه‌ها باید در طراحی میدان موردتوجه قرار و ارتقا هر یک از این شاخص‌ها تأثیر زیادی بر کیفیت دارند.

با استفاده از نمودار شماره ۱ به فرمول زیردست پیدا می‌کنیم:

پتانسیل تبدیل‌شدن میدان به فضای جمعی شهری = ۰/۴۷۴ + ۰/۴۲۴ (ماندگاری فضایی)

پتانسیل تبدیل‌شدن میدان به فضای جمعی شهری = ۰/۲۷۵ + ۰/۶۳۹ (حضور پذیری فضایی)

پتانسیل تبدیل‌شدن میدان به فضای جمعی شهری = ۰/۳۹ + ۰/۵۲۶ (خوشایندی)

پتانسیل تبدیل‌شدن میدان به فضای جمعی شهری = ۰/۴۷۷ + ۰/۴۴۷ (متنوع بودن)

پتانسیل تبدیل‌شدن میدان به فضای جمعی شهری = ۰/۲۵۶ + ۰/۶۵۴ (سرزندگی)

پتانسیل تبدیل‌شدن میدان به فضای جمعی شهری = ۰/۳۷۵ + ۰/۵۴۲ (بیان پذیری)

۶-آزمون مدل و تحلیل مسیرها

آزمون مدل و تحلیل مسیرها به صورت جداگانه برای هر یک از میدان‌ها و همچنین به صورت میانگین مورد مطالعه قرار گرفته است. داده‌های تجربی حاصل از پیمایش به تفکیک برای هر میدان مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

۶-۱-تحلیل مسیر در میدان‌های مورد مطالعه

بیشترین ضریب همبستگی متغیرها در میدان آزادی مربوط به رابطه همبستگی بین پویایی و جذابیت فضایی با ضریب ۰/۶۹ است و کمترین ضریب همبستگی در این میدان ۰/۲۹ است که مربوط به رابطه (متنوع بودن و جذابیت) و (سرزندگی و بیان پذیری) است. در میدان نقش‌جهان بیشترین ضریب همبستگی مربوط به سرزندگی و پویایی با ضریب ۰/۷۹ است و کمترین ضریب ۰/۵۲ است که مربوط به (متنوع بودن و پویایی)، (متنوع بودن و جذابیت)، (پویایی و بیان پذیری) و (متنوع بودن و جالب بودن) است.

نمودار ۶: آزمون مدل نظری پژوهش و تحلیل مسیرها

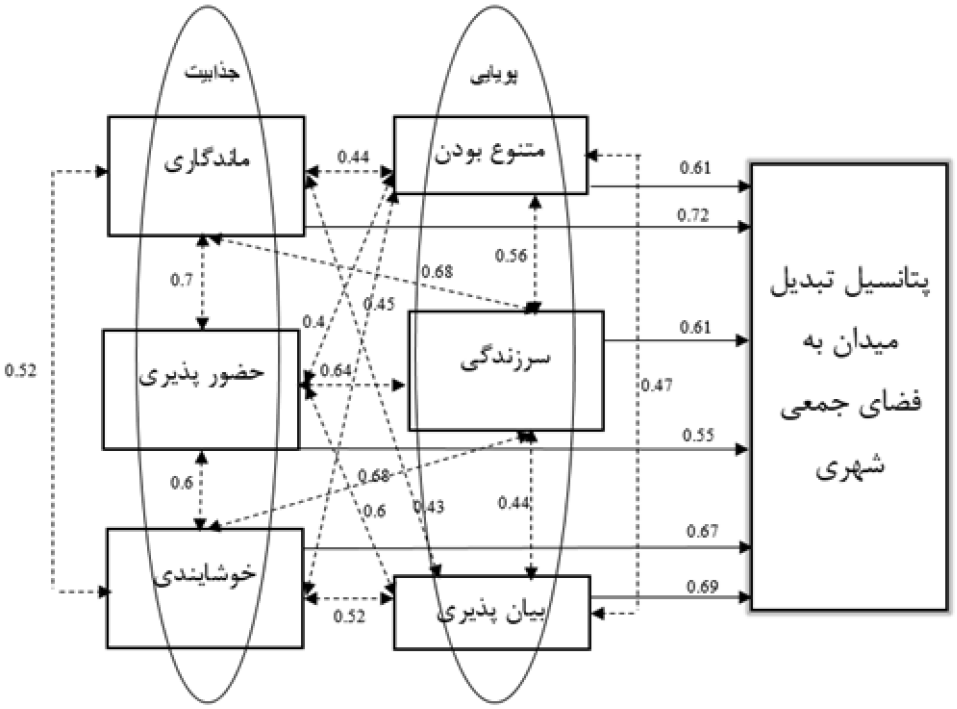

۶-۲- تحلیل‌های مسیرهای رگرسیونی و همبستگی

تحلیل مسیرهای مربوط به همبستگی بین متغییرهای مستقل و رگرسیون بین متغییرهای مستقل و وابسته در مدل نهایی میانگین مدل‌های نظری مربوط به هریک از میدان‌ها است که در ادامه به تحلیل داده‌های پیمایشی پرداخته می‌شود.

جدول ۷: تحلیل همبستگی مسیرها بین متغیرهای مستقل در مدل نظری (جدول همبستگی‌ها)

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	C11	C12	C13	C14	C15
میدان آزادی	۰,۶۹	۰,۵۰	۰,۳۰	۰,۳۶	۰,۲۹	۰,۵۹	۰,۴۶	۰,۵۸	۰,۴۲	۰,۳۷	۰,۳۵	۰,۳۸	۰,۲۹	۰,۵۷	۰,۳۸
میدان نقش‌جهان	۰,۷۱	۰,۷۰	۰,۷۴	۰,۵۲	۰,۵۲	۰,۶۲	۰,۵۹	۰,۷۹	۰,۷۱	۰,۷۶	۰,۵۲	۰,۵۲	۰,۶۰	۰,۷۲	۰,۵۶
میانگین	۰,۷	۰,۶	۰,۵۲	۰,۴۴	۰,۴۰	۰,۶	۰,۵۲	۰,۶۸	۰,۶۸	۰,۵۶	۰,۴۳	۰,۴۵	۰,۴۴	۰,۶۴	۰,۴۷

بررسی میانگین ضرایب تحلیل مسیرها در مدل نظری نشان‌دهنده این است که همبستگی بین ماندگاری و حضورپذیری بیشترین میزان را دارد. همچنین همبستگی میزان ماندگاری و سرزندگی و دو متغییر سرزندگی و خوشانیدی در رتبه بعدی قرار دارند. همچنین کمترین همبستگی مربوط به متغییرهای حضور پذیری- متنوع بودن، ماندگاری- بیان پذیری، ماندگاری- متنوع بودن و سرزندگی - بیان پذیری می‌باشد.

نمودار ۷: ضرایب تحلیل مسیرهای همبستگی بین متغییرهای مستقل

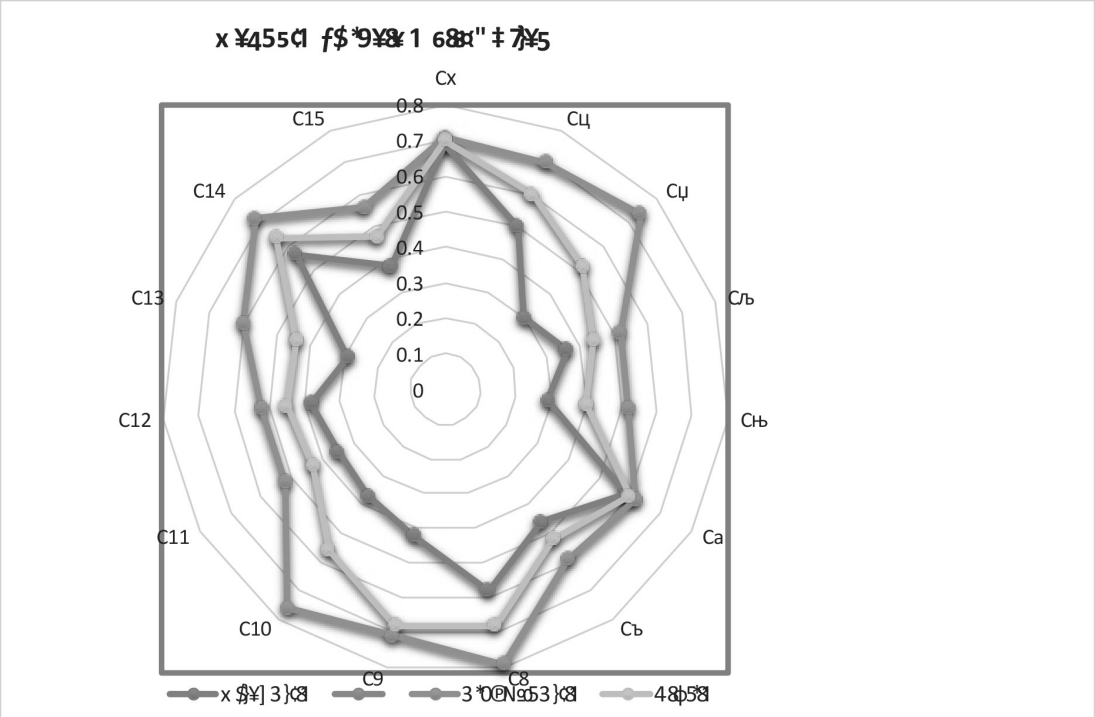

در میدان آزادی بیشترین ضریب رگرسیونی مربوط به نقش بیان پذیری در پتانسیل فضای جمعی شهری شدن با ضریب ۰,۶۴ است و کمترین مربوط به نقش جذابیت در پتانسیل آن به فضای جمعی شهری شدن با ضریب ۰,۴۳ است. در میدان نقش‌جهان بیشترین ضریب رگرسیونی مربوط به نقش پویایی در پتانسیل فضای جمعی شهری شدن با ضریب ۰,۸۴ است و کمترین مربوط به نقش جذابیت در پتانسیل آن به فضای جمعی شهری شدن با ضریب ۰,۶۷ است.

مدیریت شهری
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۶ پاییز ۹۸
No.56 Autumn 2019

جدول ۸: تحلیل رگرسیونی مسیرها بین متغیرهای مستقل و وابسته مدل نظری (جدول رگرسیون‌ها)

	R1	R2	R3	R4	R5	R6
میدان آزادی	۰,۵۳	۰,۶۱	۰,۵۰	۰,۴۳	۰,۶۰	۰,۶۴
میدان نقش‌جهان	۰,۶۹	۰,۸۴	۰,۷۳	۰,۶۷	۰,۷۴	۰,۷۵
میانگین	۰,۶۱	۰,۷۲	۰,۶۱	۰,۵۵	۰,۶۷	۰,۶۹

نمودار ۸: ضرایب رگرسیونی بین متغییرهای مستقل و وابسته

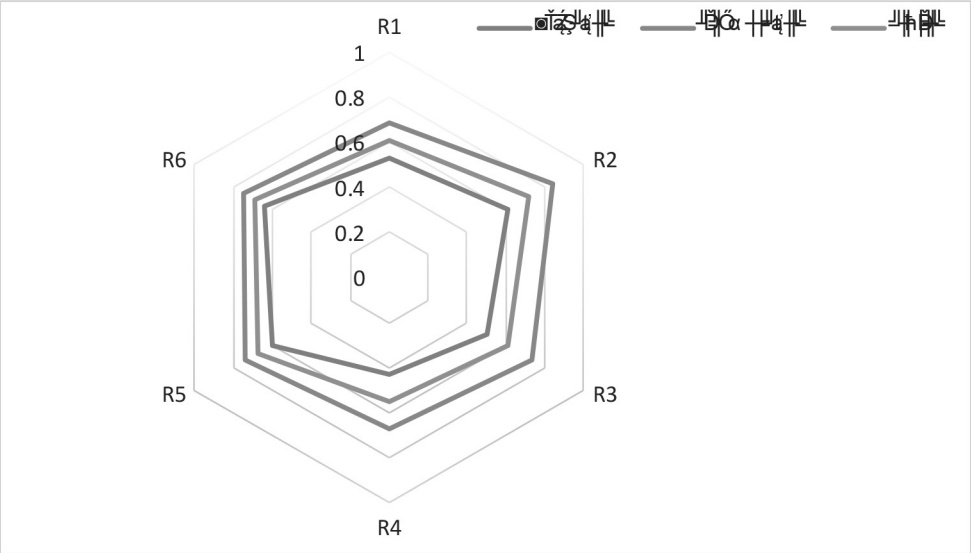

نمودار رگرگسیونی نشان‌دهنده توزیع تقریباً یکنواخت داده‌ها می‌باشد که این موضوع نشان‌دهنده این است که هم در میدان نقش جهان، هم میدان آزادی و میانگین آن‌ها هر شش علت، تأثیر بسیار زیادی و تقریباً نزدیک به هم بر افزایش میزان پتانسیل تبدیل شدن میدان به فضای شهری را دارند.

۷-تحلیل مدل

آزمون مدل نظری پژوهش نشان‌دهنده میزان همبستگی بالا بین متغییرهای مستقل و میزان بسیار بالای تأثیر متغییرهای مستقل بر متغیر وابسته یعنی پتانسیل تبدیل شدن میدان به فضای جمعی شهری است. بررسی داده‌های حاصل از همبستگی بین متغییرهای مستقل نشان می‌دهد که بین میزان همبستگی بین متغیرهای ماندگاری - حضور پذیری، متنوع بودن-سرزندگی، خوشایندی - سرزندگی، سرزندگی - ماندگاری در مقیاس فازی بین تا حدی زیاد و زیاد می‌باشد. همچنین میزان همبستگی بین متغییرهای سرزندگی-حضور پذیری، حضور پذیری - بیان پذیری، بررسی میانیگن رگرسیونی بین متغییر مستقل و متغییرهای وابسته نشان می‌دهد، بیشترین ضریب رگرسیونی به ترتیب مربوط به ماندگاری، بیان پذیری، خوشایندی، متنوع بودن و سرزندگی و در نهایت حضور پذیری می‌باشد.

حضور پذیری - خوشایندی، حضورپذیری - سرزندگی، سرزندگی- متنوع بودن، ماندگاری - خوشایندی، خوشایندی - بیان پذیری در مقیاس فازی روش شناختی بین متوسط تا حدی زیاد می‌باشند.

در خصوص میزان همبستگی بین سایر متغییرهای مستقل بر اساس داده‌های پیمایشی مندرج در مدل نظری، میزان همبستگی بین متغییرهای متنوع بودن - بیان پذیری، متنوع بودن - خوشایندی، متنوع بودن - ماندگاری، ماندگاری - بیان پذیری، سرزندگی- بیان پذیری، متنوع بودن - حضور پذیری بر اساس مقیاس فازی در محدوده بین حد متوسط و تا حدی کم می‌باشد. به طور کلی میزان همبستگی بین متغییرها در مجموع، در حد متوسط و تا حدی کم می‌باشد.

به طور کلی میزان همبستگی بین متغییرها در مجموع در حد متوسط و تا حدی زیاد قرار دارد. در تحلیل مسیر رگرسیونی بیت متغییرهای مستقل و متغییرهای وابسته، بیشترین میزان تأثیر به ترتیب مربوط به متغییرهای

ماندگاری، بیان پذیری، خوشایندی، متنوع بودن، سرزندگی و در نهایت حضور پذیری می‌باشد. به طور کلی ضرایب تأثیرپذیر پتانسیل تبدیل میدان به فضای جمعی شهری به طور میانگین به میزان ۶۴ درصد می‌باشد. این به این معناست که ۶۴ درصد پتانسیل تبدیل شدن میدان به فضای شهری از طریق ۶ متغییر متنوع بودن، سرزندگی، بیان پذیری، خوشایندی، حضورپذیری و ماندگاری قابل تبین است و ۳۶ درصد واریانس از طریق متغییرهایی است که این پژوهش آن‌ها را بررسی نکرده است.

۸- نتیجه‌گیری

مدعای تبینی این پژوهش این است که از طریق ارتقاء میزان دو سازه پویایی و جذابیت فضایی میدان می‌توان میدان‌های شهری را به فضای جمعی شهری تبیین کرد. بر اساس مدل نظری پژوهش می‌توان پتانسیل تبدیل شدن میدان به فضای جمعی شهری را از طریق ۶ متغییر وابسته به این دو سازه (پویایی و جذابیت فضایی) شامل متنوع بودن، سرزندگی، بیان پذیری، ماندگاری، حضور پذیری و خوشایندی تبیین کرد. داده‌های پیمایشی نشان داد که پتانسیل تبدیل شدن میدان از طریق متغییرهای یاد شده صرفاً به میزان ۶۴ درصد قابل تبیین است و ۳۶ درصد مربوط به متغییرهایی است که باید پژوهش‌های دیگر در پی تبیین آن باشد. البته لازم به ذکر است که میزان تبیین شده بر اساس منطق فازی و چارچوب روش‌شناختی آن در مقیاس تا حدی زیاد و نزدیک به زیاد می‌باشد که نشان‌دهنده‌ی این است که پژوهش حاضر در تبیین معلول از طریق متغییرهای علی چارچوب روش‌شناختی و مدل نظری پیشنهادی بسیار مطلوبی را ارائه کرده است.

نمودار ۹: شاخص سازگاری و پوشش متغییرها

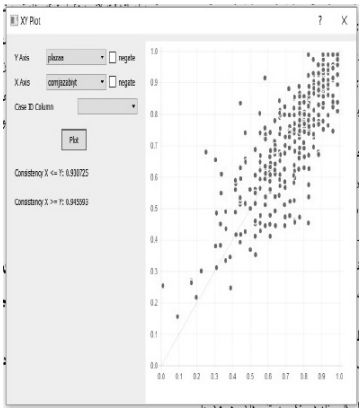

در نمودار سازگاری و پوشش، هر چقدر داده‌ها در اطراف خط محوری متمرکز باشند نشان‌دهنده این است که داده‌ها در بین گزینه‌ها توزیع متداول‌تری دارند و هر چقدر داده‌ها در بالای خط محوری قرار گیرند به همان شدت معلول به متغییرهای علی وابستگی دارد؛ بنابراین با توجه به نمودار بالا میزان اهمیت شش متغییر متنوع بودن، سرزندگی، بیان‌پذیری، ماندگاری، حضورپذیری و خوشایندی تا حدی زیاد می‌باشد. همچنین توزیع تقریباً متوازن داده‌ها حول محور نمودار نشان می‌دهد تمامی گویه‌های مورد مطالعه تقریباً به یک اندازه مورد تأکید بوده است.

بررسی داده‌های آماری مربوط به ابعاد جذابیت و پویایی فضایی نشان می‌دهد هر شش بعد ماندگاری، حضورپذیری، خوشایندی، متنوع بودن، سرزندگی و بیان پذیری به میزان قابل‌توجهی در ایجاد کیفیت‌های فضایی میدان نقش دارند. با این حال کیفیت جذابیت نسبت به سایر مؤلفه‌ها نقش بیشتری دارد. مؤلفه‌ی خوشایندی، متنوع بودن، سرزندگی و بیان‌پذیری نیز به یک اندازه و نقش قابل توجهی در ایجاد این کیفیت جذابیت فضایی دارند. پویایی و متنوع بودن بیش ازحد متوسط در ایجاد کیفیت‌مندی میدان مؤثر هستند. نزدیک بودن ارزش‌های ابعاد مختلف کیفیت فضایی نشان می‌دهد همه‌ی این مؤلفه‌ها باید در طراحی میدان موردتوجه قرار بگیرند، چراکه ارتقاء هر یک از این شاخص‌ها تأثیر زیادی بر کیفیت دارند.

خاطرات جمعی در بسیاری از میدان‌های ما کمرنگ شده است که با اهمیت به فضای جمعی سرزنده، پویا و جذاب این مهم می‌تواند پررنگ شود و به فضاهای جمعی هویت، ماندگاری و حس تعلق مکانی را برگرداند. خاطرات جمعی باعث گره خودن هویت فردی و شخصیت فرد با معنی محیط می‌شوند که با ایجاد حس تعلق، حس یکی شدن با محیط را به وجود می‌آورند. این فضاهای جمعی می‌توانند بر تصویر ذهنی استفاده‌کنندگان تأثیر بگذارند و حس تعلق را افزایش دهند. رمز مطلوبیت فضاهای جمعی شهری در حضور مردم و در ایجاد خاطرات جمعی تعریف می‌شود. با تحقق این مهم شخصیت فضاهای جمعی شهری تقویت می‌یابد و شهر سرزنده دیده می‌شود.

بررسی میزان سازگاری متغییرها نشان می‌دهد که پتانسیل

تبدیل شدن میدان به فضای جمعی به میزان ۰٫۸۸ با متنوع بودن، سرزندگی، بیان‌پذیری، ماندگاری، حضورپذیری و خوشایندی سازگاری دارد. در نهایت می‌توان نتیجه‌گیری کرد که میدان‌های شهری نقش مؤثری در مؤلفه‌های هویت، احساس تعلق، امنیت، سرزندگی، سرمایه و تعاملات اجتماعی دارند که هرکدام از این مؤلفه‌ها، زمینه‌ساز افزایش تعاملات اجتماعی و دستیابی به شهری پرجنب‌وجوش می‌باشد که باید در برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری‌های شهری در نظر گرفته شود.

مراجع

- ابراهیمی، محمدحسن (۱۳۸۸)، میدان؛ فضاهای تعریف‌نشده شهرهای ایرانی، نشریه هویت شهر، سال سوم، شماره ۴، بهار و تابستان ۱۳۸۸؛
- برومند، اسفندیار (۱۳۷۴)، میدان فضای شهری گمشده در شهرسازی امروز ایران، مجموعه مقالات ارگ ۴۰، ج ۲، سازمان میراث فرهنگی، تهران، ص ۱۳-۲۵؛
- پارسی، حمیدرضا (۱۳۸۱)، شناخت محتوای فضای شهری، هنرهای زیبا، ش ۱۱، ص ۴۱-۴۹؛
- پاکزاد، جهانشاه (۱۳۸۸)، سیر اندیشه‌ها در شهرسازی از فضا تا مکان، ج ۳، انتشارات شهیدی، تهران؛
- پاکزاد، جهانشاه، (۱۳۸۶). سیر اندیشه‌ها در شهرسازی جلد ۲. تهران: عمران شهرهای جدیدبیات.
- پور جعفر، محمدرضا، ۱۳۸۸، طراحی شهری و سرمایه اجتماعی در فضاهای شهری، نشر طحان، تهران؛
- تاورنیه، ژان باتیست. (۱۳۸۳). س فرنامه تاورنیه، (حمید ارباب شیرانی، مترجم)، تهران: نیلوفر.
- توسلی، محمود و ناصر بنیادی (۱۳۷۱)، طراحی فضاهای شهری، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران؛
- تقی زاده، محمد (۱۳۸۵)، تأملی در روند دگرگونی میدان در شهرهای ایرانی، هنرهای زیبا، شماره ۲۵؛
- تیس اونس، توماس (۱۳۸۷)، گونه شناسی فضا در شهرسازی، مهشید شکوهی، دانشگاه تهران، تهران؛
- ثقه‌الاسلامی عمیدالاسلام و بهناز امین زاده، (۱۳۸۸)، «رویکردی تحلیلی به شناخت مفهوم محله در شهرهای معاصر ایران، نمونه موردی: مشهد»، مجله هنرهای زیبا، شماره ۳۹، دانشگاه تهران، تهران.
- ثقه‌الاسلامی، عمیدالاسلام، (۱۳۸۷)، «رویکردی تحلیلی به مفهوم محله در شهرهای معاصر ایران»، رساله دکتری شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران.
- سلطان‌زاده، حسین (۱۳۸۵)، فضاهای شهری در بافت‌های تاریخی ایران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی با همکاری شهرداری تهران، ج ۳، تهران؛
- شاردن، زان. (۱۳۶۲)، سفرنامه، اعلی دهباشی، مصحح). تهران: نگاه.
- دادپور، س (۱۳۹۰)، سنجش کیفیت سرزندگی بخشی از خیابان ولی‌عصر تهران، نشریه داخلی سازمان زیباسازی شهر تهران، معاونت برنامه‌ریزی و توسعه، دوره اول، شماره ۲
- خستو، مریم؛ و سعیدی رضوانی، نوید. (۱۳۸۹). عوامل مؤثر بر سرزندگی فضاهای شهری، خلق یک فضای شهری سرزنده با تکیه بر مفهوم - مرکز خرید، هویت شهر، ۶ ۶۳-۷۴ الله کاشانی، جو خشایار، (۱۳۸۹). بازشناخت رویکردهای نظری به فضاهای عمومی شهری، هویت شهر.
- فلامکی، محمدمنصور، (۱۳۷۱)، شکل‌گیری معماری در تجارب ایران و غرب، انتشارات نشر فضا، تهران؛
- کالن، گوردن، (۱۳۷۷)، گزیده منظر شهری، منوچهر طبیبیان، انتشارات دانشگاه تهران، تهران؛
- -کرمونا، متیو و همکاران (۱۳۹۱)، مکان‌های عمومی فضاهای شهری، ابعاد گوناگون طراحی شهری، تهران: انتشارات دانشگاه هنر.
- کرمونا، متیو؛ هیت، تیم؛ و تنراک، تیسدل استیون، (۱۳۸۸)، مکان‌های عمومی فضای شهری. (فریبا قرایی و مهشید شکوهی و زهرا اهری و اسماعیل صالحی، مترجمان). تهران: دانشگاه هنر (نشر اثر اصلی ۲۰۰۳).
- گل، یان. (۱۳۸۷) - زندگی در فضایی میان ساختمان‌ها، (شیما شصتی، مترجم). تهران: جهاد دانشگاهی (نشر اثر اصلی ۱۹۷۱). ا مرادی، سلمان. (۱۳۸۶)، هنر عمومی و تلفیق آن با فضای شهری، باغی نقره و ۸۱-۹۰.
- موتین، کلیف ۲۰۰۳ طراحی شهری (خیابان و میدن)
- نکویی، ی، کریمی فر، ل. ۱۳۹۵ طراحی قرارگاه‌های رفتاری با رویکرد باززنده‌سازی هنرهای پویای شهری (آیین و رسوم) نمونه موردی: میدان آزادی تهران، کنفرانس سالانه پژوهش‌های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری

- Al-Khashman, O. 2007. Determination of metal accumulation in deposited street dusts in Amman, Jordan, Environmental geochemistry and health, Vol. 5, P. 1-10.
- Borai, A. A., et al. 2001. Monitoring and statistical evaluation of heavy metals in airborne particulates in Cairo, Egypt, E. H. Chromatography, Vol. 10, P. 261–269.
- Falahat, M.S., & Kalami, M. (2008). The Effect of Open Urban Spaces on the Quality of the Leisure Time of Citizens.
- Urban Management Quarterly, 22, 85-98.
- IRIS. 2005. Guidelines for Carcinogen Risk Assessment, EPA.
- Kent, C. 1998. Basics of Toxicology.
- Nabi, G., Pardakhti, A. 2011. Comparative cancer risk assessment of THMs in drinking water from well water sources and surface water sources, Environ Monit Assess, Vol. 179, P. 499-507.
- Tran cik, Roger (1986), Finding Lost Space, Theories of urban Design, Van Nostrand company, New York.
- U.S-EPA. 2000. Exposure Factors Handbook. Office of environmental health and hazard assessment, Washington DC.
- Yeganeh Mansour, 2015, Educating Designing an Architectural Model Based on Natural Principles and Criteria, International Conference New Perspectives in Science Education
- Yeganeh Mansour, Bayegi Fatemeh, Sargazi Azadeh, 2018, Evaluation of environmental quality components on satisfaction, delight and behavior intentions of customers (Case Study: Gorgan Restaurants), American Journal of Research, 5-6 (5-6), May-June 2018.
- Yeganeh, Mansour, Almasi Mh, 2016, Socio-Economic Values and Architectural Features in Traditional Bazaars of Islamic Cites, Urban Management, no. 42.
- Yeganeh, Mansour. Kamalizadeh, Mansoureh. 2018. Territorial Behaviors and Integration between Buildings and City in Urban Public Spaces of Iran's Metropolises Frontiers of architectural Research.
- Yeganeh, Mansour. Bemanian Mohamdreza. 2012. Architecture as an Organism. nternational Conference on Industrial Engineering and Operations Management
- Yongming, H. 2006. Multivariate analysisof heavy metal contamination in urban dusts of xi'an, Central China. The Science of the Total Environment, P. 176-186.
- Zucker, Paul (1970), Town and Square: From the agora to the village, The MIT Press, Massachusetts.